

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Економістами — прибічниками теорії циклічного розвитку (М. Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, М. І. Туган-Барановський, Г. Манш, А. Кляй-вкнехт та ін.), була доведена вирішальна роль науково-технічного прогресу (НТП) у розвитку економічного механізму взагалі. Результати їх досліджень переконливо підтверджують, що НТП став головним фактором при визначенні ефективності використання і робочої сили, і основного виробничого капіталу. Пізніше Р. Солоу, спираючись на матеріали американської статистики першої половини 20 сторіччя, ще раз довів, що вирішальним фактором економічного розвитку є не капітал, а саме технічний прогрес. Економічні досягнення розвинених капіталістичних країн показують, що науково-технічний прогрес перетворився у головне джерело змін у сучасних продуктивних силах.

На превеликий жаль, у нашій країні НТП розглядався відокремлено від проблем економічного розвитку. Саме тому ми вимушені констатувати катастрофічне відставання у цьому питанні від розвинених країн. Особливо це виявилось в останні роки. Загальновідомо, що однією з найсуттєвіших вад нашої економіки є її майже повна нездатність до сприйняття нових ідей, технологій. Це знаходить відображення в тому, що перспективні винаходи не впроваджуються у виробництво, а передові розробки настільки довго узгоджуються з представниками різних рівнів управління, що в кінцевому рахунку припадають пилком і не знаходять практичного застосування або впроваджуються в той час, коли передові західні фірми уже їх не використовують внаслідок застарілості.

Аналіз використання науково-технічних розробок на підприємствах України переконливо свідчить, що за останні роки рівень сприйняття виробництвом досягнень НТП помітно знизився. Саме тому виникла необхідність введення в Закон України «Про засади державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності» спеціального положення про інноваційні підприємства. Такі підприємства повинні стати організаційною структурою з впровадження науково-технічних розробок у виробництво.

Що ж треба розуміти під інноваційними підприємствами?

В економіці зарубіжних країн — це цільові підрозділи, які створюються для розробки, освоєння в умовах виробництва принципово нової продукції чи послуг і початкового виходу з ними на ринок. В залежності від засновників вони можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Зовнішні, головним чином, є дрібними незалежними компаніями, створеними приватними особами. В коло їх діяльності входить проведення заходів по розвитку передових технологій. Вони, звичайно, включаються в сферу діяльності більш крупної компанії у відповідь на надання фінансових засобів, консультаційних, інформаційних та інших послуг. Джерелом для створення внутрішніх інноваційних підприємств, головним чином, виступають вільні кошти крупних корпорацій. У подальшому такі підприємства можуть значно розширювати свою виробничу базу, перетворюючись у потужні компанії і досягаючи повної господарської самостійності (це переконливо підтверджується історією корпорації «Диджитл екуіпмент», яка була заснована у 1957 році як невелика іннова-

ційна фірма, а в подальшому перетворилась у суперсучасний концерн з мережею філіалів і представництв у десятках країн світу).

Взагалі, створення інноваційних підприємств у розвинених країнах — це, головним чином, втілення однієї з форм організації науки у фірмах, яка отримала назву «ризикового» (венчурного) підходу. Серед інноваційних фірм переважають дрібні і середні. Це пояснюється перевагами дрібного дослідницького бізнесу, які виявляються у гнучкості та швидкій пристосованості до ринкової кон'юнктури, здатності, на відміну від крупних фірм, оперативно створювати і впроваджувати нову технологію, дусі ініціативи, підприємливості та динамізму, властивому співробітникам таких фірм. Так, фірма з числом працівників менше тисяч чоловік розробляє у 17 разів більше значних технічних нововведень, ніж фірми чисельністю понад 10 тисяч чоловік. Крім того, рівноцінні новинки коштують великим фірмам набагато дорожче: в середньому на розробку однієї з них витрачається близько 2 мільйонів доларів дослідницького капіталу (у невеликих фірмах ця сума становить приблизно 87 тисяч). Тому не випадково, що у розвинених країнах головний наголос при здійсненні найбільш передових науково-технічних проектів переноситься на дрібні венчурні інноваційні фірми.

У силу специфічних особливостей інноваційних фірм їх стратегія практично повністю відрізняється від стратегії крупних корпорацій. Основними її елементами виступають:

— прагнення захватити прибуткову ринкову нішу, створюючи вузькоспеціалізовані продукти, через незацікавленість у конкуренції (внаслідок обмежених ресурсів);

— прагнення мінімізувати витрати, закупаючи комплектуючі у крупних виробників;

— зосередження більшості таких фірм навколо одного продукту (процесу) і прагнення пристосувати цей продукт (процес) до потреб споживача;

— прагнення по можливості менше залучати капітал інших фірм, щоб не позбутись самостійності.

Очевидно, що держава, яка веде продуману і послідовну інноваційну політику, мусить створювати пільгові умови для тих фірм, які працюють над новими технологіями. Слід відзначити такі методи стимулювання інноваційних фірм:

— пільгове кредитування;

— пряме субсидування;

— амортизаційні пільги;

— податкові пільги;

— надання у тимчасове користування адміністративних та лабораторних приміщень, устаткування;

— надання консультаційних послуг;

— створення науково-технічних, технологічних, інкубаційних парків і центрів;

— розміщення державних замовлень і закупки продукції інноваційних підприємств.

Треба також зазначити, що законодавство розвинених країн стосовно інноваційної діяльності побудоване таким чином, що стимулюються не тільки дрібні та середні інноваційні підприємства, а й потужні корпорації, які ведуть активну науково-технічну діяльність, вкладаючи значні кошти із свого бюджету на виконання наукових досліджень, впровадження нової техніки і передових технічних прийомів. В останні роки прямі методи стимулювання інноваційної діяльності (пряме субсидування, пільгове кредитування) все більше поступаються місцем побічній підтримці. Це необхідно враховувати при формуванні економіч-

ної, правової її юридичної бази діяльності інноваційних підприємств в умовах економіки України.

В Україні інноваційних підприємств у тому вигляді, у якому вони існують у розвинених країнах, майже немає. В останні десятиріччя головна увага приділялась створенню потужних науково-виробничих, об'єднань (НВО), які зосереджують значні фінансові, трудові та виробничі ресурси. Заради справедливості принагідно зазначити, що і в нашій економіці існували господарські підрозділи з деякими рисами, властивими інноваційним підприємствам, — науково-виробничі кооперативи та науково-технічні товариства. Але через недосконалість законодавчої бази, недостатню увагу і підтримку з боку держави, інертність самих, підрозділів останні фактично припинили існування. У той же час прискорений економічний розвиток капіталістичних країн переконливо доводить необхідність створення і подальшого розвитку інноваційних підприємств у народному господарстві. Адже в умовах ринкової економіки такі підприємства отримують додаткові переваги у вигляді розширення ринків збуту, тимчасової монополії інноватора і надприбутку, що в кінцевому рахунку прискорює розвиток економіки країни в цілому. Крім того, концентрація в їх складі і розробників, і проектувальників, і безпосередніх виробників нововведень дозволить вирішити надзвичайно серйозну проблему нашої економіки — дезінтеграцію інноваційних процесів. Отже, виникнення таких підприємств вигідне як для них самих, так і для суспільства взагалі. Тому держава повинна забезпечити їм підтримку, надаючи різноманітні пільги, властиві інноваційній політиці розвинених країн.

Засновниками інноваційних підприємств в умовах економіки України можуть виступати як державні структури, так і приватні особи (об'єднання громадян). Також можлива участь в їх створенні іноземних юридичних і фізичних осіб, тобто інноваційні підприємства можуть виникати на базі різноманітних форм власності.

Ефективна діяльність інноваційних підприємств неможлива без наявності сучасної досконалої інфраструктури науково-технічної діяльності. У відповідності до Закону «Про засади державної політики в сфері науки та науково-технічної діяльності» задача організації і координації заходів по створенню такої інфраструктури покладена на уряд України. На наш погляд, основними елементами інноваційної інфраструктури повинні стати спеціалізовані самостійні організації і установи, першочерговими видами діяльності котрих є:

- консалтинг;
- інжиніринг;
- посередницькі та інформаційні послуги;
- інкубаторські послуги;
- послуги технопарків;
- аудиторські послуги;
- венчурне фінансування (інноваційні фонди, банки);
- патентні послуги;
- управління і координація.

Деякі з таких організацій вже існують, але більшість з них знаходиться тільки в стадії зародження.

В останній час на різноманітних рівнях управління продекларована необхідність створення вільних економічних зон (ВЕЗ). Такі зони планувалось організувати в різних регіонах нашої держави — Одесі, Криму, Донбасі, Закарпатті, Чернігівській області, Севастополі, Керчі. Головна мета створення вільних економічних зон — активізація спільної з іноземними інвесторами підприємницької діяльності в окремих регіонах країни, прискорення темпів соціально-економічного розвитку, ефек-

тивне використання природних ресурсів регіону, експортного потенціалу, розширення поставок на внутрішній ринок конкурентоспроможних товарів і послуг на базі розширення участі в міжнародному виробничому та інвестиційному співробітництві, набуття досвіду в питаннях розвитку ринкових відносин і комерційних структур. Метою створення таких зон є також залучення до економіки України іноземного капіталу, передової технології і досвіду управління, формування інфраструктури для розширення економічних зв'язків (валютно-кредитних, страхових, транспортних, інформаційних), підвищення ефективності впровадження у виробництво вітчизняних та зарубіжних науково-технічних розробок і винаходів з їх наступною передачею для широкого використання в економіці країни і на зовнішніх ринках.

Державним законодавством передбачається надання різноманітних пільг суб'єктам економічної діяльності в зоні. Саме тому вільна економічна зона повинна стати благодатним ґрунтом для виникнення інноваційних підприємств. Яскравий цьому приклад — економіка Китаю, де на території зон вільного підприємництва функціонують понад 400 компаній передової технології. Завдяки їх появі частка результатів наукових досліджень, які знайшли застосування в промисловості, досягла 50—70%.

Очевидно, що в сучасних економічних умовах на широку державну допомогу і підтримку при створенні інноваційних підприємств (у вигляді прямих субсидій, дотацій і т. і.) розраховувати не доводиться. Тому головним джерелом їх створення стають приватні особи (як іноземні, так і вітчизняні). їм набагато вигідніше вкласти свої кошти в будівництво підприємства високої технології на території вільної економічної зони, ніж в іншому районі країни, адже при цьому він в подальшому зможе користуватись різноманітними пільгами. Так, у Положенні про статус, офіційну назву та систему управління Північно-Української ВЕЗ в Чернігівській області (автор брав участь у його розробці) були передбачені такі пільги:

— ставки прибуткового податку для всіх видів підприємств з участю іноземного капіталу становлять 15%;

— для підприємств, які використовують передову технологію (інноваційних) і експортують більше 50% своєї продукції, ставки прибуткового податку знижуються до 10%, а в окремих випадках передбачається повне звільнення від його сплати в перші роки функціонування;

— устанавлюються пільгові ставки орендної плати за землю;

— підприємства ВЕЗ цілком звільняються від сплати мита при ввозі необхідних для виробничих потреб обладнання, сировини і матеріалів, а також при вивозі готової продукції на зовнішні ринки.

Крім того, інвестор звільняється від сплати податку на капітал, вкладений у будівництво підприємств на території ВЕЗ. Законодавством ВЕЗ передбачається створення інших умов, сприятливих для виникнення інноваційних підприємств.

Таким чином, цей процес вигідний як інвестору (завдяки достатньо легкому доступу до ресурсів регіону, які його цікавлять), так і регіону (завдяки вирішенню проблеми зайнятості населення, підвищення його інтелектуального і науково-технічного рівня, наповнення внутрішнього ринку товарами з високими споживчими якостями).

На жаль, незважаючи на доведені переваги створення і розвитку ВЕЗ в Україні, цей процес гальмується на початкових стадіях. Так, зокрема, і проект організації Північно-Української ВЕЗ на Чернігівщині з різних причин так і залишається тільки проектом. Вважаємо, що до нього слід негайно повернутись. На нашу думку, поряд з іншими народногосподарськими завданнями створення на території Чернігівської об-

ласті вільної економічної зони здатне вирішити і проблему підвищення інноваційної активності на регіональному рівні, а це, в свою чергу, є однією з суттєвих заporук виходу всієї національної економіки з затяжної кризи.

Інноваційні підприємства на території ВЕЗ можуть представляти різні галузі народного господарства. Так, в умовах Північно-Української ВЕЗ, на першому етапі її організації головну увагу слід приділити масштабному розвитку продуктивного сільськогосподарського виробництва і на його основі — дрібнотоннажних гнучких виробництв глибокої переробки сільськогосподарської сировини. Інноваційні підприємства в цій галузі повинні стати джерелом розробки нових ефективних технологій переробки сировини (картоплі, льону тощо), адже не секрет, що на цій стадії, а також на етапі транспортування або довготермінового зберігання втрачається близько 30% доброякісного продукту. Це дозволить значно розвинути легку і харчову промисловість регіону в напрямку впровадження прогресивних технологій виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Значну увагу в умовах ВЕЗ передбачається приділити також створенню високотехнологічних інноваційних підприємств по комплексній переробці відходів виробництва (зокрема відходів теплових електростанцій). Варто зазначити, що це лише деякі з можливих сфер функціонування інноваційних підприємств.

Взагалі ж, в умовах ВЕЗ інноваційним слід вважати підприємство, яке відповідає таким вимогам:

— оснащеність передовим обладнанням, технікою, технологією, конче необхідними регіону; виробництво нових товарів, матеріалів, комплектуючих, також необхідних регіону; сприяння розвитку нових видів енергії;

— використання передових наукових результатів, здатних значно підвищити продуктивність, знизити затрати енергії, поліпшити якість, підвищити експортні можливості;

— сприяння розповсюдженню інновацій в інші галузі народного господарства;

— розробка важливих для регіону патентованих технологій і «наука».

На наш погляд, інноваційні підприємства в умовах ВЕЗ повинні стати своєрідними вогнищами передової технології, котрі, поступово розростаючись, охоплюють все більшу «територію» національної економіки.

Інноваційна активність у ВЕЗ може підвищитись також завдяки організації на її території філіалів та представництв іноземних наукоємких фірм і компаній, створенню спільних підприємств.

Але проблема підвищення інноваційної активності вітчизняної економіки, більш ефективного впровадження досягнень НТП у виробництво далеко не вирішується тільки створенням Інноваційних підприємств. Державі необхідно достатню увагу приділяти й існуючим підприємствам, які мають інноваційний потенціал і проводять ефективну політику в сфері науково-технічної діяльності (такі підприємства ми називаємо інноваційно-орієнтованими). Вони також потребують державної допомоги і підтримки.

Але як відрізнити інноваційне чи інноваційно-орієнтоване підприємство від неінноваційного? З цією метою пропонуються чотири групи критеріїв (виділених на підставі вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду функціонування інноваційних підприємств):

— критерії наукоємкості;

— критерії конкурентоспроможності та якості продукції;

- інноваційні критерії;
- економічні критерії.

Користуючись цими критеріями, уряд зможе виділяти підприємства, на які розповсюджується державна підтримка і стимулювання, надаючи їм відповідний статус.

Кожна з вищезначених груп складається з параметрів оцінки. Зокрема параметрами наукоємності виробництва можуть бути фактичні витрати на науково-технічні заходи, співвідношення витрат на НДДКР і обсягу продажів (валового продукту, прибутку і т. ін.), річний приріст витрат на НДДКР і т. ін. Конкурентоздатність продукції підприємства можна оцінити процентним відношенням обсягу виробництва продукції, яка відповідає світовому рівню, до обсягу товарної продукції; питомою вагою експорту продукції (експортосгіроможністкз); динамікою світових цін за одиницю продукції. Серед інноваційних критеріїв можна виділити частку нових продуктів, виготовлених за рік, у загальній кількості виготовлених продуктів; кількість комерціалізованих ідей і т. п. Інноваційним слід вважати підприємство, яке випускає принципово нову продукцію, котра не виготовляється іншими підприємствами України. Як головні економічні критерії пропонується використовувати фондоозброєність, рівень зростання продуктивності праці по відношенню до фондоозброєності, коефіцієнт поновлення основних фондів.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що економіці України конче потрібні інноваційні підприємства. Надзвичайно важлива роль відводиться їм в процесі Організації вільних економічних зон. Але процес створення і розвитку таких підприємств повинен здійснюватись не на порожньому місці, а спираючись на досконалу правову та юридичну базу і розвинену науково-технічну інфраструктуру.

